

Imre Dóra (11. A)

(Ady Endre Gimnázium, Debrecen)

Döntések és választások (Csokonai élete *A macskák szerdája* alapján)

(Az országos Szabó Magda esszéíró pályázatra írt pályamunka)

Az életben rengetegszer kell döntenünk. Van, mikor még a legkisebb dolgokat is nehezen tudjuk kiválasztani, de olyan is előfordul, mikor elhamarkodunk valamit. Legtöbbször a saját életünkről kell döntenünk, de akad, mikor mások sorsát is befolyásoljuk, mások életéről is határoznunk kell, és ilyenkor még nagyobb rajtunk a felelősség. Dönteni az egyik legnehezebb dolog a világon. Ha tehetném, úgy élném az életem, hogy soha ne bántsak meg mást a döntéseimmel. Mert időnként egy döntés egy embernek az életébe is kerülhet.

Magyarország egyik leghíresebb és legpatinásabb oktatási intézményének, a Debreceni Református Kollégiumnak a tanárai és diákjai is sokszor kerültek ilyen nehéz helyzetbe a történelem során, így a XVIII. század végén, Csokonai diákoskodása idején is.

Csokonait 1780-ban beíratta a Kollégiumba édesanyja. Itt latinul, görögül, franciául, németül, angolul, perzsául, héberül is tanult. Tanárai nyelvtelhetségnek tartották. Az önképzőkör tagja lett, ahol olasz nyelvel és irodalommal foglalkozott. Kötelező tantárgy volt a versírás is. Kétféle versgyakorlatot végeztek a diákokkal, az egyik volt a *pictura* (emberek, tárgyak, természet leírása), a másik a *sententia* (ókori bölcsek mondásainak a retorika szabályai szerint történő részletező kifejtése). A későbbi költő elég hanyag volt, nem járt istentiszteletre, de ezt elnézték neki tehetsége miatt. 1788-tól főiskolai tanulmányokat folytatott, teológiát tanult. 1792-től levelezett Kazinczyval. 1794-ben megbízták a poétai osztály vezetésével. A Nagyerdőn borozott és pipázott a tanítványaival, és diákjaival Szilágyi házasságának a gúnyolására énekeltette a *Pikko herceg és Jutka Perzsi* című opera egyik divatos dalát. 1795-ben mint teológiai hallgatót elküldték Halasra legációba (pénzgyűjtés a templom számára). Felment Pestre. Részt vett a Martinovics-felkelés résztvevőinek kivégzésén a Vérmezőn. Mikor hazatért, nem tudott elszámolni a legációban összegyűjtött pénzzel. Emiatt fegyelmi tárgyalásra került sor, s végül kizárták a Kollégium diákjai közül. A valódi ok az volt, hogy kiderült, hogy megnézte a kivégzést. A kollégiumot bizonyítvány nélkül kellett elhagynia, és nem beszélhetett senkivel az iskolából, de ezt sem egykori diáktársai, sem egykori tanárai nem tartották be. Csokonai még a határozat meghozatala előtt elbúcsúzott diáktársaitól.

Csokonai kollégiumi éveinek utolsó időszakáról szól Szabó Magda *A macskák szerdája* című drámája. A mű középpontjában Csokonainak és a város főbírójának, Domokosnak a kapcsolata, az ő választásaik állnak.

A mű elején Szilágyi és a Kollégium egyik diákja, Lengyel számon kérték a főbírótól, hogy miért néz el Csokonainak mindent. Domokos megvédte Szilágyival, a Kollégium tanárával szemben a költőt, mondván, hogy beteg s érzékeny, nem kell ingerelni, így is elég csapás lesz neki, hogy az első helyről a hatodikra kerül. Mentsék fel a templomi éneklés alól. A Kollégiumban mindenki fel volt háborodva azon, hogy a tárgyalás lefolyása előtt, pusztán a vádirat ismeretében Domokos egyszerűen elrendelte, hogy milyen döntést hozzon a fegyelmi szék. De ő ismét kiállt a tehetségesen verselő diák mellett, hisz szerinte öt év múlva ő lesz a református Kisfaludy Sándor, olyan vezéregyéniség lesz a magyar irodalomban, mint Kazinczy, és végre az ő tájszavaikkal bővül majd a magyar nyelv. Szilágyi álláspontja viszont egyáltalán nem ez volt, hiszen a Kollégiumnak szerinte nem zseniális művészekre volt szüksége, hanem istenfélő, szorgalmas, alázatos fiatalokra. Ő Csokonai távozását szorgalmazta. Domokos Szilágyi apját emlegette, hogy Csokonai is akkora tehetség, mint az ő apja, de sajnós tanártársa egyáltalán nem hasonlít édesapjára. Szilágyi azt mondta, azt már igazán nem nézhetik el a Fiúnak, hogy kérvényt adott be, hogy egyes tárgyak alól fel akarja mentetni magát, ilyen például a vallástan. Ez illetlen ötlet egy egyházi iskolában. Domokos még mindig a Fiú pártját fogta, hiszen ő bízott benne, hogy Csokonai a jövő, és nagyon ígéretes diáknak tartotta a maga külön természetével együtt. Szilágyi épp az ellenkezőjét mondta: a világnak nincs szüksége örült versfaragókra, ők a Kollégiumban a jövő papokat akarják adni a világnak. De a főbíró szerint mindkettőre szükség van. Azt is szemére vetették Csokonainak, hogy Professzor úr Szilágyira gúnydalt írt, és azt is, hogy éjjel kakukkol. A helyzet kezdett komollyá válni, Domokos indulatos lett, és újra emlegetni kezdte Szilágyi apját. Csokonait Szilágyi és szénior Lengyel a fegyelem megbontójának tartották. Szilágyi tovább sorolta Csokonai rossz tulajdonságait: nem jár templomba, fegyelmet nem tűr, éjjel nem alszik, sétál, jelmezt ölt, színházat játszik a tanulókkal, nappal magához csábítja a poétikaórára azt is, aki nem az ő hallgatója. Domokos újra megvédte diákját, hogy nem csábítja a diákokat, bemennek azok maguktól is az órájára.

A főbíró és Szilágyi beszélgetéséből kiderül, hogy teljesen ellentétes elveket vallottak, s ez határozta meg magatartásukat, döntéseiket.

Lengyel irigy volt Csokonaira, mert Kazinczy levelezett vele, és a *„Bécsi Magyar Híradó”* is kinyomtatta írásait, az övéit viszont nem, pedig ő is verselgetett.

Végül Lengyel és Szilágyi elment. Jánitor csaholt, és megérkezett Csokonai. Nagyon hálás volt Domokosnak, hisz segített rajta. A Fiú elmondta, hogy Kazinczy urat letartóztatták, és szeretne neki segíteni, jelentkezni tanúnak. Domokos nem akarta engedni, mert tudta, hogy ez mivel jár. Csokonai elmondta, hogy ő levelezett Kazinczyval, de Domokos ezt most figyelmen kívül hagyta, és nem támogatta döntése mellől. Pedig Kazinczyn múlt az írók sorsa, a szellem, a Fiú szerint. Végül Csokonai elment, de még utoljára elmondta, hogy Kazinczy, Domokos és az ő neve meg fog maradni. Az Udvaros nem értette, miért nem hívta be gazdája a Fiút ebédre, mint máskor. 1795 húsvétja és pünkösdje után Domokosék (Szilágyi, Hunyadi, Kotsi Sebestyén, Domokos) Budai Ézsaiást iktatták be a professzori állásába. Domokos elmondta neki, hogy ez a főhadiszállás, tehát ami itt elhangzik, az titok. Budai most kezdte megérteni, hogy ez komoly dolog, mivel a Kollégiumot kémekkel lesették. Bécs kereste az ürügyet, hogy örökre le tudjon számolni vele. Ekkor Csokonai Halason volt, legációban. Felmerült szénior Lengyel genovai ösztöndíjra való igényének ügye. De Domokos Csokonait akarta javasolni erre az ösztöndíjra. Szilágyi már megígérte Lengyelnek, hogy ő kapja meg, de Domokost ez sem érdekelte, a Fiút akarta küldeni. Szilágyi elmondta Lengyelnek, hogy Csokonai kapta az ösztöndíjat. Azt találták ki, hogy Lengyel a Csicsogóra megy, ami a legációból visszatérő diákoknak az első megállóhelyük, és ott majd számon kéri Csokonain a pénzt, hiszen valószínűleg nem tud vele elszámolni. Szilágyi a Fiút akarta lesetni Lengyelrel. Domokos azt mondta, hogy a Fiú beteg, és majd ha egészsége helyreáll, megjön, és elmegy Genfba, ahova Lengyel szeretett volna menni. Szilágyi nem értette, miért teszi ezt a főbíró, de Domokos is bosszankodott azon, hogy Szilágyi a Csicsogóra küldi leskelődni Lengyelt, hátha rajtakaphatja valamin Csokonait. Domokos elmondta, hogy szerinte mind eltorzultak ebben az évtizedben, hiszen új nyelvtankönyveket olyan áron szereztek maguknak, hogy „ha nem Rákóczi, akkor Lipót, ha nem magyar seb, akkor osztrák”, és azt mondta Szilágyinak, hogy az életben ne legyen nagyobb baja, mint a halasi gyülekezet pénze meg a genovai ösztöndíj. Majd Müller (Waldbott beépített embere) és Lengyel találkoztak a vámhivatalban. Müller tapintatosan kifaggatta Lengyelt, és máris tudta, hogy ő lesz az ő embere, aki elmondja neki minden gondját-baját. Müller felajánlotta, hogy elolvassa a verseit, Lengyel pedig elmondta neki, hogy a héten ő az ügyeletes a Csicsogón. A Csicsogón Ágnest az Udvaros arra kérte, hogyha látja Csokonait, szóljon neki, hogy rögtön menjen Domokoshoz, még mielőtt Lengyelrel találkozna. Lengyel megérkezett, majd Müller is. Lengyel felolvasta neki pár versét, Müller pedig nagyon dicsérte őket. Ekkor lépett be Csokonai, aki meghallotta, hogy Müller ki akarja adni Lengyel verseit, mire azt mondta, hogy inkább őt pártfogolja. Lengyel kérte Csokonait, hogy számoljon el a pénzzel. Csokonai azt mondta, hogy beteg volt, és holnapra az édesanyja kifizeti, vagy ha Müller megvinné a verseit, akkor máris megadhatná. Müllert érdekelték

a költemények, ki is választott egyet, és olvasta. A vers Martinovicsék kivégzéséről szól: "Ó szegény országunk, ó szegény hazám, eltűnt szabadságunk, nyakunkon a hám, hova legyünk szégyenünkben, jaj, mit is tegyünk, hol nincs zsarnok, oly országba el miért nem megyünk, oly tájra cseréljünk bérceket, völgyet, mely hírből sem ismer álnok németet." Ágnes próbálta rímekben figyelmeztetni Csokonait, aki nagyon nehezen megértette, és elment onnan. Lengyel is észrevette, hogy valami nincs rendben, és próbálta elkérni a művet Müllertől, de ő meg akarta tartani "emlékbe", és nem adta neki vissza. Csokonai elment Domokoshoz, aki megütötte, mert megérdemelte. A Fiú elmondta, hogy vett pár könyvet, színházban volt, és a kivégzésre is elment, így most 72 pénzzel tartozik. Domokos adott neki pénzt, és azt mondta, hogy mondja azt mindenkinek, hogy beteg volt, adja oda a pénzt Lengyelnek, és ne mondja el, hogy találkozott vele. Csokonai el akarta mondani, hogy mi történt a Csicsogón, de Domokos nem hagyta. Ismét ki akarta húzni a Fiút a bajból. Miután Csokonai elment, Ágnes ment Domokoshoz. Elmondta, hogy Müller megszerezte a Fiú versét, melyben a magyarság rabságáról és a német uralomról írt. Majd ő is elment. Domokos tudta, hogy ezúttal nem mentheti meg a Fiút, hiszen a Kollégium lenne az ára. Parancsot adott, hogy a poétai osztály minden növendéke írjon egy helyzetdalt, amiben feltűnően sok vér folyjék, és a címe Ocskai brigadéros kivégzése legyen. Megparancsolta, hogy azonnal hívjanak össze egy tárgyalást, Csokonait vádolják meg mindennel, amit eddig elkövetett, és rúgják ki, valamint a Kollégiumból bizonyítvány nélkül kelljen távoznia. Szilágyi most először értette meg Domokost: tudta, hogy milyen nehéz ez a döntés, hisz Csokonai volt kollégájának az örökös pártfogoltja, mégis így kellett határoznia a Kollégium érdekében. A Kollégiumot meg kellett menteni, és ezt csak Csokonai kicsapásának árán tehette meg. Nem tudhatta meg ő sem az igazságot, és Debrecenből is ki kellett tiltani. Mikor Csokonai értesült a fejleményekről, elment Domokoshoz. Nem értette, miért teszi ezt vele. Pártfogója azt mondta neki, hogy még a kicsapás előtt búcsúzzon el diáktársaitól az esti áhítaton, mert a lopás az lopás, és nem tehet érte semmit. A Fiú lassan beletörődött a sorsába. Tudta, hogy Domokos hisz benne, és csak valami nagyon komoly oka lehet arra, hogy ezt tegye vele. Domokos azt mondta, hogy írjon verseket, és elküldte a Fiút. Domokos szomorú volt, hogy ezt tette, de nem volt más választása. Hiába szerette a Fiút, elismerte a tehetségét, hitt benne, és tudta, hogy lesz jövője, annak ellenére, amit eddig megtett érte, a Kollégiumot nem áldozhatta fel. Az már túl sok lett volna. Majd megérkezett Müller, és elmondta, hogy keres egy diákot, hogy kihallgatásra vigye, felségsértés, lázítás és hazaárulás vádjával. Átnyújtotta Domokosnak a verset, aki bevallotta, hogy tényleg kicsit el van túlozva, de ez a vers Ocskai brigadéros kivégzéséről szól, amit leckének adtak fel, és sajnálja, hogy ha félreérthető. Majd megkérdezte, hogy hogy hívják az illetőt, akit vádolnak. Müller elmondta, hogy Csokonai Vitéz Mihályról van szó. A főbíró azt

mondta erre, hogy Csokonait kirúgták, mert nem járt istentiszteletre, éjjelente dorbézolt, nappal aludt, ivott, nem tisztelte a professzor urakat, és fegyelmezetlen volt. Müller meglepődött ezen a válaszon, hisz ha nincs a diák, akkor nincs bűn a Kollégiumban, így az egész ügy megoldódott. Harangoztak. A Rákóczi-harang volt, amelyet gyászra szoktak kongatni. Most Csokonainak szólt, mert a Kollégium elvesztette az egyik legnagyobb diákját.

A történetben döntések sorozatával találkozunk, és talán ha csak egy dolog másképp történt volna, akkor minden másképp alakul. Nem kellett volna kicsapni Csokonait. Ha nem nézi meg a kivégzést, ha nem vesz pár új könyvet, ha kifizeti a pénzt, ha rögtön Domokoshoz megy, ha nem megy a Csicsogóra, ha nem adja oda a verset Müllernek, vagy ha nem írja meg, minden másképp történt volna. Ha Müller nem éppen azt a verset választotta volna ki, ha nem lett volna kíváncsi Csokonai műveire, ha elment volna, még mielőtt Csokonai odaér, talán akkor a költő ott maradhatott volna a Kollégiumban. Minden esemény, ami történt, összefügg egymással, és talán ha csak egy apró dolog megváltozott volna, ha valaki másképp határozott volna, akkor minden jobban alakulhatott volna. Lehet, hogy a szereplők elfogultak voltak mindannyian, nem akarták meghallgatni a másikat, csak a saját gondolataikat mondták, és nem figyeltek a másokra, nem is próbáltak megegyezni egymással. Nem próbáltak megoldást keresni. Legtöbbször a döntéseik, a tetteik alapján ítélik meg az emberek egymást. De nem akarják megérteni a másikat. Nem kérdezi meg senki, hogy mit miért tesz a másik. Ha valaki egyszer rosszul dönt, akkor már nem jó ember? Ha valaki egy adott döntésre kényszerül, akkor már el kell ítélni? Miért nem próbálnak az emberek megértők lenni? Lengyelt ki kérdezte meg, hogy miért ellenszenves neki Csokonai? Talán megbántották? Talán rosszulesett neki valami? Talán fájt neki, ami vele történt? Domokos tudta, hogy az ember hibázik, és mindig méltóak vagyunk rá, hogy újrakezdhessük az életünket, hogy kapjunk egy újabb esélyt, hogy megmutathassuk, hogy attól még, hogy hibáztunk, jó emberek vagyunk. Ő képes volt ezt belátni Csokonai esetében. Lengyel nem szerette Csokonait, Csokonai a saját világában élt, és mindent megengedett magának. Szilágyi Domokos és Csokonai ellen volt, Domokos Csokonaiban a művészt látta, és nem figyelt oda arra, hogy néha a tehetséges diák talán tényleg túlzásba viszi a szabályok áthágását. Végül Domokosnak a Kollégium és Csokonai között kellett döntenie, de neki tényleg nem volt más választása, hiszen nem dobhatta oda az egész várost, az egész Kollégiumot a Habsburgoknak. Ez volt a legrealisabb döntés, amit hozhatott. Talán nem néztek a szereplők eléggé az érzések mögé. De az is lehet, hogy ennek így kellett történnie, hiszen ha nem csapják ki Csokonait, nem menekül meg a Kollégium, Szilágyi nem látja be, hogy Domokos jó döntéseket szokott hozni, Csokonai nem tanult volna jogot Sárospatakon, nem adta volna ki folyóiratát, a „Diétai Magyar Múzsát”. Akkor nem megy el Komáromba, nem ismeri meg Juliannát, és nem írja meg „A Reményhez”-t. Szabó

Magda pedig nem írta volna meg *A macskák szerdáját*. A darab új szempontból szemléli az irodalomtörténetben Csokonai-perként emlegetett eseményt. A kritika azon méltatlankodott, hogy Domokos Lajos feláldozza Csokonait, és ez azt sugallja, hogy ez helyénvaló, hogy a közösség érdeke fontosabb az egyén sorsánál. „A kritikáknak annyiban biztos igazat adhatunk, hogy a darab nem Csokonai drámája, hanem a kétszáz év előtti város hithű, meggondolt, jó taktikus főbírájé, Domokos Lajosé.”¹ Ugyanis nem elsősorban Csokonairól szól (ő csak apropója a témának), hanem a városról, a Kollégium létéről, s azon belül is Domokos Lajos főbíróról. A történet körülötte forog, az események tőle függenek, ő áll a döntések hátterében, és ő a mű központi alakja. Köré szerveződik a cselekmény minden szála. „Az ő stratégiája Csokonai megmentéséről szól. De az ifjú poéta hiszékenysége, büszkesége, hírnévvágya olyan lelkiismereti kelepcebe kergetik a főbíró, amiben csakugyan meg kell gondolnia, hogy miféle megoldást válasszon. Ismeri Csokonai értékeit, tudja, hogy a kor legnagyobb tehetségének élete és művészete forog kockán, ezért fokozza le kollégiumi belső ügyé a "csínytevő botlást", s akadályozza meg, hogy dehonesztáló részletek kerüljenek a sedes jegyzőkönyvébe.”² Domokos nehéz helyzetbe került. De a lehető legjobb döntést hozta, amit lehetett. „(...) fölméri a döntés jelentőségét, és tisztában van vele, hogy még mindig jobb ítélet, ha csak a Kollégiumból távolítják el a költőt, de életben marad, alkothat, mint ha esetleg ő is a kufsteini fogságot osztaná meg atyai jó barátjával, Kazinczyval. A kisebb rossz választása nem egyenlő az "egyen" sorsának érdektelen elejtésével s a "közösség" érdekeinek alárendelésével.”³ De nem ez volt az egyetlen kritika, amit a mű kapott. „Csokonai infantilis személyiségének hangsúlyozása a nézőben költői értékeinek csökkenését is eredményezheti (...) Nem kapunk választ arra a kérdésre sem, hogy Domokos miért óvja-szereti a költőt, hiszen egyetlen vonásában sem fedezhetjük fel a költészethez való vonzalmát.”⁴

A művet 2007-ben a Csokonai Színház színpadra vitte, az előadásban Mercs János játszotta Csokonait. A párbeszédet teljesen szöveghűen adták elő, szinte szó szerint mondták a szöveget. Szerintem a szereplőknek sikerült átadni azt, amit Szabó Magda ki akart fejezni. „Nem állíthatjuk, hogy *A macskák szerdája* az író legkiemelkedőbb művei közé tartozik, ám kétségbe vonni kutatásának eredményeit meglepő tiszteletlenségnek számít.”- írja Kónya Judit a drámáról.⁵ Az író kétségkívül sokat dolgozott a mű megírásán. A cívisvárost elítélő nézetek mögé akart nézni, s levéltári kutatásokba kezdett. Az eddigiektől teljesen eltérő adatokra bukkant, a talált dokumentumok két Csokonai-perről is beszámolnak. Akárhogy is történtek a dolgok, Csokonainak igaza volt abban, hogy a neve fennmaradt az utókornak. Ő a felvilágosodás legjelentősebb magyar költője, nagyon sokat köszönhetünk neki. Szabó Magda pedig olyan író, akire igazán büszkék lehetünk.

Felhasznált irodalom:

1. Kónya Judit: Szabó Magda Ez mind én voltam...

Jaffa Kiadó, Budapest, 2008

186- 191. oldal

2. A debreceni Református Kollégium története

66-139. oldal (A Kollégium a XVIII. században és a felvilágosodás idején,
Tóth Béla)

(elektronikus kiadás)

3. Szabó Magda: A macskák szerdája

Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005

247-377. old.

Jegyzetek

1. Kónya Judit: Szabó Magda Ez mind én voltam...

Jaffa Kiadó, Budapest, 2008

190. old.

2. Kónya Judit: i.m.

190. old.

3. Kónya Judit: i.m.

190. old.

4. Kónya Judit: i.m.

191. old.

5. Kónya Judit: i.m.

189. old.